

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.с.н. Пепка Бояджиева,
секция „Общество на знанието: Наука, образование и иновации”
Институт по философия и социология, БАН

относно дисертационния труд на Теодора Антониева Тодорова „Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси”, представен за придобиване на образователната и научна степен „доктор”

Обща характеристика и актуалност на дисертационния труд

Бързо развиващата се и повсеместна дигитализация безспорно е ключов фактор за социалното развитие през 21-ви век. Новите дигитални технологии навлизат във всички социални сфери и поставят както обществата, така и отделните индивиди пред необходимостта не само да се възползват от възможностите на новите технологии, но и да се справят с различните предизвикателства и проблеми, които тяхното приложение поражда. В този контекст актуалността на представения за защита дисертационен труд на Теодора Тодорова на тема „Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси” е очевидна и не се нуждае от специално обосноваване. Проблемите, свързани с неинституционалните образователни практики във виртуалното пространство, придобиха особена острота през последните години във всички страни, поради кризата, породена от пандемията Ковид-19 и наложеното прекъсване на традиционния образователен процес и заменянето му с онлайн обучение.

У нас чувствителността към тези въпроси се изостря, поради разпространеното мнение, често аргументирано и с незадоволителните резултати на българските ученици в международни изследвания, като например програмата ПИЗА, че училищното ни образование се намира в криза, че не успява да подготви младите хора за успешна реализация в съвременните условия и същевременно е непривлекателно място за много от тях. Както сред широката общественост, така и сред академичната общност ясно се чувства потребността от сериозно осмисляне на процесите в сферата на образованието и от търсенето на нови подходи за тяхното разбиране и за решаване на конкретните

проблеми. Със своя дисертационен труд Теодора Тодорова се включва по убедителен начин в този много актуален научен и обществен дебат.

Дисертационният труд се фокусира върху развитието на български образователни практики, възникнали във виртуални образователни пространства в периода 2019-2023 г. По-конкретно, предмет на изследването е „начинът, по който тези практики променят ситуацията на институционалното образование и участват в процесите на трансформация на класната стая“ (с. 10).

Целите и задачите на дисертацията са много добре формулирани и се отнасят до реален социален проблем – развитието на неинституционални виртуални образователни инициативи и влиянието им върху институционалното образование. Дисертационният труд „атакува” този проблем на три нива: теоретично – синтезирайки теоретични идеи за спецификата на съвременния социален контекст в условията на бързи промени и дигитализация и на кризата в образованието; емпирично – привеждайки многообразни емпирични данни от авторови изследвания; и на ниво политики – формулирайки насоки за конкретни политики с цел усъвършенстване на образователните практики в институционалната среда на училището.

Възприетата от Теодора Тодорова обща методология при анализа на изследователския проблем се отличава с поне още три много важни характеристики. Първо, това е стремежът да се представят и съпоставят гледните точки към изследователския предмет на различни актьори от образователната сфера – учители, ученици, „нови просветители“, родители, създатели на виртуални образователни проекти. Второ, ясно се откроява и стремежът да се „удържи“ цялата многоликост на изследваните феномени чрез отчитане на различни противоборещи се – и дори противоречащи си – тенденции, например между личностно-формиращата и инструменталната ценност на образованието и между образованието като публично благо и като пазарна стока. Трето, напълно релевантен е опитът виртуалните образователни практики да бъдат анализирани през двойната призма, очертана от спецификата на българския контекст и открояващи се глобални тенденции в развитието на образованието.

Представеният дисертационен труд има достойнството да бъде не само изключително актуален, но и да предлага интересни идеи и изводи, основаващи се на разнообразни и сериозно промислени емпирични данни.

Анализът е логически последователен, разгърнат е в четири глави, заключение и цитирана литература. В приложения са представени списъци на изследваните виртуални пространства и на интервюираните, както и визуални материали.

Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Според мен, основният принос на дисертационния труд на Теодора Тодорова е очертаването на измеренията на конкретно изследователско поле, което е ново за социалните и хуманитарни науки у нас и недостатъчно разработено в международната литература, а именно – „неинституционални виртуални образователни практики“. От тази гледна точка представената дисертация обогатява хоризонта на изследванията в областите на културната антропология и антропологията на образованието.

В дисертационния труд на Теодора Тодорова се открояват редица тези, които могат да бъдат определени като приносни. Тук ще посоча няколко от тях. Смятам за приносна тезата, че „изследваните нови неинституционални актьори откриват своите ниши на действие в дефицитите на формалното образование“ (с. 75). Важен принос на дисертационния труд е и авторовата теза, че въпреки масовото навлизане на технологиите в образователния процес „фигурата на учителя не залязва, а напротив – придобива още по-голямо значение“ и че „неговата роля се усложнява в няколко аспекта – в ролята му на експерт в знанието; на фигура в публичното пространство; на експерт в технологиите и в ролята му на пазител на баланса между човешкото и технологиите в класната стая“. (с. 207). Заслужава специално внимание и авторовата теза за новата ситуация, в която се намират съвременните ученици, които все повече стават носители не само на права, но и на отговорности, тъй като „[п]остепенната трансформация на йерархичните отношения в образователния процес към едно хоризонтално диалогично пространство определя активна роля на учащия се и изисква от него критично осмисляне на заобикалящия го свят“ (с. 210). Искам специално да открия и идеята на Теодора Тодорова за необходимостта – и възможността! – в училището „да се запази пространство и за друг тип опит, основаващ се на бавното и съсредоточено учене“ (с. 208), което „да създаде и съхрани пространствата на човешкото общуване“ (с. 209).

Аз оценявам изключително високо възприетия подход към новите виртуални образователни практики и по-общо – към навлизането на дигиталните технологии в образованието – разглеждането им „не само като инструменти, откриващи конкретни възможности за преподаване и учене, но и като предмет на критичното осмисляне и

критичен разговор за тях“ (с. 209). Приносен характер има и обоснованият и реализиран в дисертацията интердисциплинарен подход при анализа на проблемите и тенденциите в образованието в съвременния медиатизиран и дигитализиран свят.

Много важно достойнство на представения дисертационен труд е богатият емпиричен материал, върху който се основават анализите. Проведените авторски изследвания и получените чрез тях данни допринасят за аргументирано представяне на отстояваните от докторантката научни позиции. Изследването на различни видове неинституционални практики на учене и преподаване конкретизира и придава „плътност“ на тезата за наличието на кризисни тенденции в развитието на българското образование и на разбирането на потенциала и предизвикателствата от приложението на новите технологии в институционалната среда на училището.

Дисертационният труд има и приноси с ясен научно-приложен характер. Тук ще посоча само два. Най-напред това е изводът, базиран на проведените емпирични изследвания, че песимистичните сценарии за изчезването на училището като институция не са безалтернативни и че е възможно конструктивно партньорство между институционални и неинституционални актьори в образованието. Вторият принос се изразява във формулирането на конкретни препоръки относно възможните и адекватни мерки и инициативи за посрещане на предизвикателствата, свързани с бързото навлизане на дигиталните технологии и интернет в образователната сфера.

Като цяло авторската справка за приносите е формулирана внимателно и отразява реални постижения в дисертацията, но доста пестеливо. Смятам, че могат да се открият и други приноси, като например някои от откритите от мен по-горе тези на докторантката.

Дисертационният труд на Теодора Тодорова вече е получил значима видимост в академичната общност чрез 6 публикации.

Препоръки и въпроси

Ще формулирам две бележки-препоръки и един въпрос към докторантката.

Както вече посочих, избраният интердисциплинарен подход е много релевантен на темата на дисертацията и нейните цели, тъй като проблематизирането на тенденциите и предизвикателствата в съвременното образование, обусловени от глобалните процеси на дигитализация и метиатизация, предполага осмисляне не само на процесите вътре в образователните системи, но и в други социални сфери и в обществото като цяло. Същевременно смятам, че предложената теоретична рамка се

нуждае от по-нататъшно развитие и прецизиране. На този етап тя е по-скоро скицирана, отколкото разгърната в дълбочина. Взаимовръзките между отделните ѝ елементи не са убедително разгледани в тяхната многостранност, а приложението ѝ при осмислянето на данните от емпиричните изследвания в доста случаи остава твърде декларативно.

Дисертационният труд въвежда понятието „нови просветители“, за да открие появата на нови актьори в образованието, стимулирана от развитието на новите технологии. Оценявам високо стремежа на Теодора Тодорова да разширява понятийния апарат с цел по-адекватно отразяване на нови социални реалности. Струва ми се обаче, че в българския контекст понятието „просветител“ има ясна и еднозначна положителна конотация. В тази връзка как например биха могли да бъдат определени като „нови просветители“ социални актьори, които открито защитават и разпространяват антидемократични, шовинистични или дискриминационни идеи? В повечето национални стратегически документи, свързани с образованието (виж Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 - 2030)), ясно се разграничават термините „образование“ и „обучение“. Дали не би било по-добре да се говори за „нови обучители“ или „нови учители“?

Сред методите за набиране на емпирична информация докторантката посочва включеното наблюдение на няколко офлайн събития (с. 29) Въпросът ми е следният: Как е направено включеното наблюдение и с каква методика са отразени и анализирани данните от него?

Заключение

Върху основата на откритите научни и научно-приложни приноси в дисертационния труд на Теодора Тодорова „Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси“ категорично препоръчвам на членовете на уважаемото жури да гласуват единодушно за присъждането ѝ на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма "Културология" (Културна антропология. Популярна култура, медии, политика).

14.05.2024 г.

Проф. Пепка Бояджиева